

Argument

Dintr-o anumită perspectivă, selecția materialului din acest volum poate fi caracterizată drept eclectică și sumară, dar dacă se ține seama de scopul acestui volum, orientarea discuției spre câteva teme teoretice (dintre cele mai importante) și ilustrarea lor cu date de limbă concrete devin justificate. Valorificând o experiență didactică de două decenii, derulată în bună măsură în paralel cu activitatea de cercetare în domeniul gramaticii, încerc să propun aici câteva sugestii pentru didactica sintaxei moderne, mai precis o descriere „prietenosă” a conceptelor gramaticale actuale, care să vină în sprijinul celor care se apropie de bunăvoie sau silit de conjunctură, de descrierile tehnice, formale. Obiectivul major pe care l-am avut în vedere aici a fost ca în explicațiile propuse să ofer o perspectivă simplificată asupra conceptelor și a faptelor de limbă, cu respectarea sensului și spiritului cadrului teoretic modern, fără însă a face concesii adevărului științific. Simplificarea trebuie să servească înțelegerii fenomenelor, fără a le știrbi semnificația.

Volumul de față este unul dintre rezultatele cercetării efectuate de colectivul grantului CNCSIS A-916: *Modele teoretice și aplicații pentru receptarea diferențiată a operelor literare ale scriitorilor români canonici în conformitate cu reforma curriculară pe cicluri de învățământ liceal*, derulat între anii 2006 și 2008 la Facultatea de Litere a Universității Transilvania din Brașov, sub coordonarea prof. dr. Caius Dobrescu. În cadrul acestui proiect am avut sarcina de a gândi soluții pentru eficientizarea orelor de limbă și comunicare.

Deși se subordonează programului cercetării amintite, mai există un motiv (oarecum „egoist”) pentru care am alcătuit acest volum: eu însămi am simțit nevoia de a avea un instrument de lucru în munca mea cu studenții, dar mai ales pentru cursurile de formare continuă a profesorilor de limba română. Aveam nevoie de un suport de curs sistematizat și de un set de exerciții adecvate pentru a testa și a fixa concepte noi, pe care nu pot evita să le introduc în aceste întâlniri cu cel mai motivat public al prelegerilor pe teme de gramatică. Lucrarea de față își propune să fie un manual de gramatică modernă, destinat în primul rând profesorilor care doresc (sau sunt nevoiți) să asimileze noutățile de descriere gramaticală,

dar și studenților filologi. Pentru mulți dintre aceștia, lectura Gramaticii academice a limbii române (GALR) poate fi descurajantă.

În ultimele patru-cinci decenii, mai ales, descrierea structurii gramaticale a limbilor naturale a evoluat considerabil, astfel încât, deși aparent majoritatea descrierilor încorporează încă numeroase concepte și categorii tradiționale, literatura actuală a devenit aproape inaccesibilă pentru mulți cititori (chiar de formație filologică). Am convingerea că sunt necesare lucrări de acest tip, care prin modul de prezentare a conceptelor și a soluțiilor de interpretare să faciliteze accesul la literatura lingvistică actuală. Cred că este necesar ca prestigiul de altădată al gramaticii să fie redobândit și aceasta nu se poate realiza decât printr-o instrucție modernă a dascălului de gramatică. În ultimii ani, componenta *limbă și comunicare* a înlocuit „vechea” gramatică, determinând o deplasare a accentului dinspre descrierea riguroasă a structurilor limbii și, implicit, dinspre analiza acestora, înspre exersarea unor tipare de comunicare și reliefarea aspectelor discursive ale limbii. Nu neg importanța acestor aspecte în învățarea limbii și în dezvoltarea competențelor comunicative, dar experiența de membri ai acestei comunități lingvistice ne arată că slăbirea interesului pentru descrierea sistemului limbii poate avea consecințe grave.

Când matematicienii vorbesc despre eleganța domeniului lor, se referă la limpezimea și simplitatea fundamentală a unor adevăruri verificabile, la faptul că de la un set minimal de principii se pot dezvolta teorii capabile să explice natura universului.

Gramatica a fost considerată multă vreme o disciplină apropiată de matematică, o „matematică a limbii”, menită să conducă la exprimarea clară și nuanțată a ideilor. Eleganța gramaticii rezidă în faptul că la baza oricărui text într-o limbă dată – articol de ziar sau fragment de roman, discurs electoral sau rețetă culinară, instrucțiuni de folosire a unui nou aparat sau text filozofic – stau câteva tipare primare. Așadar, întocmai ca în matematică, un set minimal de forme și de principii reprezintă eșafodajul de la temelia celor mai elaborate construcții.

Ideea de „a face gramatică” (adesea redusă la analiza gramaticală mecanică) poate părea pentru mulți mai mult sau mai puțin înfricoșătoare și aceasta se datorează, probabil, pe de o parte unor practici școlare depășite, dar care mai persistă din păcate, pe de altă parte, naturii înseși a limbii. Gramaticile își propun să facă generalizări legate de structura limbii, dar limbile naturale „au obiceiul de a fi mai complexe în structura lor

internă decât pare la prima vedere și adesea scapă unei analize simple.”¹. Cu toate acestea, se admite că achiziția gramaticii e utilă pentru utilizarea eficientă a limbii în comunicare, conștientizarea regulilor ei constitutive facilitând utilizatorului limbii o mai bună planificare a modului în care își transmite mesajele în comunicare. Înalta competență lingvistică sau uzul eficient și nuanțat al limbii reprezintă un factor major al succesului individual (în profesie și în societate, în general).

În școlile de pretutindeni, studiului limbii materne i se acordă o mare importanță, iar competențele pe care școlarul le dobândește prin această disciplină sunt esențiale pentru toate achizițiile ulterioare și slujesc drept instrument pentru dobândirea de cunoștințe dintre cele mai variate. Teoretic, așa stau lucrurile și în cazul limbii române. În școală, *limba și literatura română* e prima rubrică din catalog, e un important obiect de examen, deci am putea conchide că e privită cu mare seriozitate. Predarea gramaticii se reduce exclusiv la anii de gimnaziu, practic întreaga informație legată de sistemul limbii, cunoștințele ce țin de descrierea nivelului gramatical se concentrează în ultimele clase ale acestui ciclu școlar. În anii de liceu, lecțiile de comunicare (mai reduse ca număr în comparație cu cele de literatură) sunt menite să rafineze achiziția limbii, să conducă la dobândirea unor competențe superioare. Cu toate acestea, dacă ne-am propune un sondaj² legat de cum se vorbește astăzi limba română, am constata probabil că majoritatea celor intervievați s-ar declara nemulțumiți, ar spune că limba „se strică”, „se urâtește”, „sărăcește”³. E foarte puternic înrădăcinată impresia că numeroși vorbitori tineri, în majoritatea lor absolvenți de școală medie, cel puțin, nu au atins nivelul de competență scontat.

Admițând că formula didactică profesată la noi este una modernă și adecvată, admițând că dispunem de instrumente de lucru concepute în mod profesionist, admițând că datele umane ale ecuației nu s-au schimbat față de deceniile anterioare (mă refer la calitatea intelectuală a elevilor), ne putem întreba de ce s-a produs totuși această „mutație”.

Fără a avea pretenția că dețin răspunsul la această întrebare, îndrăznesc să avansez o ipoteză pe care mi-a sugerat-o un fenomen „socio-lingvistic” petrecut în spațiul autohton acum câțiva ani. Analiza lui ar putea oferi o perspectivă asupra chestiunii limbii în școală. Apariția în 2005 a *Dicționarului ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (DOOM₂), mai precis modificările ortografice propuse și atitudinea mai tolerantă față de uz pe care o promova în ceea ce privește unele variante flexionare sau accentuale au declanșat reacții pătimașe, furtunoase curente de opinie în

presă și în diverse manifestări publice sau private. Apariția în același an a noului tratat academic - *Gramatica limbii române* (GALR, 2005 / 2008) a determinat noi luări de poziție, la fel de pătimăse. Surprinzător, cele mai multe veneau din partea unor dascăli de limba română⁴, speriați că vor trebui să le predea elevilor încă vreo patru componente noi, care nu se regăseau în vechea gramatică. Au apărut și alte voci indignate că „se schimbă gramatica”, „nici gramatica nu mai este, domnule, ce era odată!”. Cei care criticau vehement „schimbarea gramaticii” nu înțelegeau că gramatica academică este un tratat științific, o descriere a românei actuale cu metodele de astăzi ale cercetării lingvistice, de care româna avea mare nevoie de multe decenii. Nu se înțelegea că, în privința celor patru componente „nou apărute”, nu s-au inventat în mod artificial noi fapte de limbă, ci avem de-a face cu o rafinare a descrierii aceluiași fapte de limbă, pe baza datelor oferite de cercetările recente. De exemplu, în descrierile tradiționale, cuvintele subliniate din enunțul: *Le-am dat copiilor de mâncare* îndeplinesc funcția sintactică de complement indirect. Secvența subliniată în: *Mă tem de gripa aviară* are aceeași funcție, de complement indirect. În noua gramatică, cele două situații sunt considerate poziții sintactice diferite, pentru că s-a observat că se manifestă diferit atât formal - *copiilor* e un substantiv în cazul dativ, *de gripa* e în acuzativ prepozițional - cât și sub aspectul posibilităților de combinare: *copiilor* poate fi dublat sau substituit prin forma scurtă (cliticul) *le*, celălalt nu: **Mă îi tem*. În consecință, avem de-a face cu două fenomene diferite, considerate prin tradiție unul singur.

Desigur că pentru vorbitorul de română medie, importantă nu este descrierea științifică a faptelor de limbă, aceasta se adresează specialiștilor, dar printre ei se numără și profesorul de limba română. Dacă acesta preia informația respectivă și i-o comunică elevului neprelucrat, încărcându-l cu „încă un complement de învățat pentru teză”, nu se rezolvă mare lucru. Mai importantă decât memorarea unor clasificări ar fi dobândirea deprinderii de a opera cu cele două tipuri de construcții, semnalarea zonelor de interferență dintre acestea, semnalarea tendințelor limbii⁵.

Am realizat, așadar, grație acestui fapt anecdotic, că misiunea învățământului lingvistic universitar este una dificilă și probabil că nu reușim întotdeauna să satisfacem toate așteptările (motivele pentru care se întâmplă asta reclamă o altă discuție). Probabil că inadecvarea metodologică de care suferă predarea gramaticii astăzi are drept cauză și insuficienta implicare a lingviștilor în problemele didacticei limbii. Discursul științific în acest domeniu a ajuns la un grad de abstractizare care face destul de dificilă înțelegerea lui de către neinițiați. S-a ajuns la

specializări atât de înguste, încât comunicarea e dificilă chiar între lingviști preocupați de aceeași problemă, dar care lucrează în cadre teoretice diferite.

Învățământul lingvistic universitar are o misiune dificilă pentru că, pe de o parte, cercetarea lingvistică din România trebuie să se sincronizeze cu ceea ce se întâmplă la nivel mondial, româna trebuie să intre în acest circuit și acest lucru nu este posibil fără specialiști pregătiți să facă față acestei provocări, pe de altă parte, învățământul filologic trebuie să-și pregătească absolvenții și pentru alte trasee profesionale. Revenind la problema modernizării studiului românei în școală, consider că reforma trebuie să înceapă cu dascălul și nu neapărat cu programa clasei a cincea. E importantă și aceasta, dar nu e condiția suficientă. Deci, reforma trebuie să înceapă de la nivelul instruirii studentului filolog care se pregătește să predea limba română. El este cel care trebuie să înțeleagă cât mai bine cum funcționează limba și asta nu se poate face decât în mod profesionist, la nivelul secolului al XXI-lea. De aceea este necesar ca învățământul superior să-i ofere, pe lângă informația științifică, șansa de a-și dezvolta conștiința metalingvistică, capacitatea de a privi limba sub toate aspectele ei, dincolo de obsesia normei rigide. Filologul nu trebuie să fie un „polițist” al limbii, ci un specialist conștient de faptul că limba e dinamică, în consecință și norma e dinamică. Limba e un obiect inefabil, imposibil de captat în clasificări rigide. Dacă filologul alege să devină profesor de limba română, iar opțiunea aceasta o face cu onestitate și nu conjunctural, el devine un practician chemat să ia decizii în situații imprevizibile, dar bazându-se în fiecare moment pe soliditatea cunoștințelor sale și pe profunda înțelegere a obiectului pe care îl manipulează. Cred că acest lucru e valabil în orice profesie, de fapt. Așadar, un dascăl cu o asemenea mentalitate va ști să-și invite elevii să exploreze limba, să-i descopere posibilitățile, să învețe să opteze cu eleganță și cu dezinvoltură pentru cea mai potrivită dintre variatele modalități în care poate fi exprimată o idee. În aceeași măsură, această mentalitate este de dorit și în cazul altor opțiuni profesionale: jurnalism, profesii legate de comunicare, de știința literaturii, de cultură, în general. Și în aceste cazuri există o componentă „didactică”, în sensul că profesionistul cuvântului este un model pentru cei cărora li se adresează.

Întorcându-ne la comparația cu matematica, am putea spune că este greu de imaginat o înaltă performanță în științele aplicate fără solide cunoștințe din științele fundamentale. Este greu de imaginat performanța lingvistică fără „gimnastica minții” care este gramatica. Cu siguranță avem încă nevoie de gramatică, dar metodele tradiționale par să nu mai fie adecvate nici în acest caz, așa cum nu mai sunt nici pentru alte discipline.

Câtă încredere am avea într-un medic care ne-ar recomanda ventuze sau lipitori pentru tratarea migrenei? Și în cazul gramaticii e nevoie să trecem de la stadiul de „pus ventuze” la un stadiu modern. „Ventuzele” nu mai sunt remediul recomandat pentru migrene, nu vor vindeca nici bolile de care suferă didactica limbii.

